

Herkenning, erkenning en respect voor elkaars grenzen

In gesprek met Mariëtte Hamer en Janine Janssen over seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld

Manon van der Meer*

De een houdt zich al jaren bezig met onderzoek naar geweld in afhankelijkheidsrelaties, de ander is sinds april dit jaar regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld. De een is Janine Janssen, de ander Mariëtte Hamer. Speciaal voor dit themanummer van *Justitiële verkenningen* gaan zij met elkaar in gesprek over het grijze gebied van seksueel grensoverschrijdend gedrag, het (lastige) gesprek aangaan met alle betrokkenen en het belang van aanpak en preventie.

#MeToo: ingehaald door de tijd?

De #MeToo-beweging vormt de aanleiding van het gesprek. Gevraagd naar hoe de twee de beweging zouden omschrijven, vertelt Hamer dat de beweging ontstond doordat vrouwen hun ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld deelden. 'Hun ervaringen schetsten een ontluisterend beeld van de impact van seksueel geweld, en van de scheve machtsverhoudingen die het mogelijk maakten.' Janssen vult aan dat deze beweging niet in 2017 begon met actrice Alyssa Milano, zoals vaak wordt gedacht, maar met de Amerikaanse activiste Tarana Burke. Hoewel Milano de hashtag op Twitter en andere sociale media plaatste, waarmee *me too* mondiale bekendheid verwierf, richtte Burke al ruim tien jaar eerder de '*me too*' Move-

* M. van der Meer MSc is lid van de redactieraad van *Justitiële verkenningen*. Ze werkt als onderzoeker bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), op de kennislijn Asiel en Migratie.

ment op.¹ Afro-Amerikaanse meisjes en jonge vrouwen met wie zij in contact kwam, deelden hun verhalen van slachtofferschap. ‘Wat me in Burke zo aanspreekt is dat zij zich niet alleen heeft ingezet voor bewustwording van de ellende die seksueel grensoverschrijdend gedrag aanricht en voor empathie voor de slachtoffers, maar juist ook voor preventie en aanpak van dit type geweld.’

Mariëtte Hamer, eerder voorzitter van de Sociaal-Economische Raad (SER), houdt zich al haar hele loopbaan bezig met de verbetering van de positie van vrouwen en jongeren. Zij vertelt dat ze door het kabinet is gevraagd om regeringscommissaris te worden naar aanleiding van de uitzending van het online tv-programma BOOS van Tim Hofman in januari 2022. Verschillende vrouwen deelden daarin hun ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag rondom het tv-programma *The Voice of Holland*. ‘De uitzending van BOOS was een bepalend moment en heeft ook weer geleid tot nieuwe onthullingen: bij Ajax, Volt, D66 ... een hele rij die ik wel kan blijven aanvullen. En dat zijn de onthullingen vóór de schermen, terwijl voor elk geval waar we over horen wel 1.000 gevallen zijn waar we niks over horen.’

Als cultureel antropoloog en criminoloog houdt **Janine Janssen** zich al jarenlang bezig met de thematiek van seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld. De #MeToo-beweging staat volgens haar niet op zichzelf als het gaat om machtsmisbruik en geweld: ‘Voordat BOOS de uitzending over *The Voice of Holland* online zette, hadden we natuurlijk ook al andere grote zaken. Denk aan de schokgolven als gevolg van het werk van de commissies Deetman (over misbruik in de rooms-katholieke kerk), Samson (over misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen), De Winter (over geweld in de jeugdzorg) en Gunning (over de Amsterdamse zedenzaak). Lang werd geroepen dat deze vormen van machtsmisbruik en geweld incidenten betroffen, maar inmiddels kan niemand er meer omheen dat in tal van maatschappelijke gremia seksueel grensoverschrijdend gedrag voorkomt.’

1 Zie <https://metoomvmt.org/>, geraadpleegd op 31 oktober 2022.

Wat motiveert u om u met het onderwerp seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld bezig te houden?

Hamer: 'Ik spreek dagelijks mensen die mij laten zien hoe groot de impact van seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld op hun leven nog steeds is. Ik geloof echt dat we een leukere wereld krijgen als we meer aandacht hebben voor wat de grens is van de ander. Dat scheelt de wereld zo veel leed. Dat motiveert mij.'

Janssen: 'Uiteraard moet je deze vorm van geweld eerst zien en onderkennen, maar zelf word ik vooral gedreven door de vraag hoe we deze grensoverschrijdingen kunnen voorkomen, en als het dan toch misgaat: wat zijn dan adequate reacties? Seksueel grensoverschrijdend gedrag komt in verschillende gradaties voor. Waar zijn er mogelijkheden om herstelgericht te werken? Over dat laatste hoor ik nog veel te weinig.'

Bij herstelgericht werken wordt gefocust op het herstellen, opbouwen en onderhouden van relaties tussen mensen. Twee onderliggende principes zijn dat het proces interactief en verbindend is, en dat alle betrokkenen verantwoordelijkheid nemen in dit proces.²

Wat zegt de aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld over onze samenleving en de huidige tijdgeest?

Hamer: 'Een verschil dat ik zie ten opzichte van toen #MeToo viraal ging op sociale media in 2017, is dat het nu ook gaat over de structuren en instituties die seksueel geweld mogelijk maakten, en niet over alleen de pleger. Het gaat ook bijvoorbeeld over de rol van de werkgever, in BOOS was dat John de Mol. Het gaat over de cultuur waarin iedereen wel ziet dat iemand grensoverschrijdende opmerkingen maakt, maar niemand iets zegt. Dus het gaat ook over de omstanders. En over dat de mechanismen die er moeten zijn om mensen te helpen, niet hebben gefunctioneerd. Daarmee zijn we echt een stap verder.'

Janssen: 'Ik moet bekennen dat ik niet zo in termen van vooruitgang denk: grensoverschrijdend gedrag is van alle tijden en het is ons tot op heden niet gelukt om dat gedrag uit te bannen. Wat ik wel belangrijk vind, is dat we er inmiddels zo kritisch over zijn. Maar we zijn er nog niet, er moet nog veel gebeuren: inderdaad die mechanismen onder-

² Zie de website van Grenswijs: www.grenswijs.be/wat-herstelgericht-werken, geraadpleegd op 18 oktober 2022.

kennen. En als je dan snapt hoe die werken, dan moeten we daar ook nog verandering in zien aan te brengen. Tegenwoordig hebben we met internet en sociale media te maken. Daardoor hebben grensoverschrijdingen een ander karakter dan een halve eeuw geleden. We moeten accepteren dat het stellen van grenzen nooit klaar is en dat we steeds weer met nieuwe vragen worden geconfronteerd.’

Waar liggen de grenzen?

Als (onafhankelijke) regeringsfunctionaris heeft Hamer de opdracht om de regering gevraagd en ongevraagd advies te geven over de aanpak van seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld, ontwikkeld door de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), Justitie en Veiligheid (JenV) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).³ Naast adviseur is ze boegbeeld van het maatschappelijk gesprek over seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld, om zo bij te dragen aan cultuurverandering. ‘Ik praat met grote en kleine organisaties, met mensen die het allemaal maar een beetje overdreven vinden en met mensen die zich er met hart en ziel voor inzetten. Ook voer ik gesprekken met mensen die seksueel geweld hebben meegemaakt, zowel als slachtoffer of als beschuldigde of dader.’ Hamer vertelt dat ze als regeringscommissaris streeft naar een samenleving waarin iedereen elkaars grenzen herkent, erkent en respecteert, zowel mentaal als fysiek.

Janssen: ‘Bij dat streven sluit ik mij zeker aan. Daarnaast is het belangrijk dat we serieus werk maken van de analyse van genderpatronen en opvattingen over seksualiteit. Aan de ene kant leven we in een hypergeseksualiseerde samenleving, waarin bij wijze van spreken “alles moet kunnen”. Aan de andere kant spreek ik geregeld mensen – zowel mannen als vrouwen – die zich voortdurend afvragen waar dan de grenzen liggen en door het ontbreken van duidelijke ideeën daarover almaar bang zijn om fouten te maken. Het lijken tegengestelde bewegingen, maar ze bestaan wel naast elkaar. De realiteit van alledag is dat opvattingen over grenzen uiteenlopen. Het is een soort glijdende schaal. De uiteinden – met aan de ene kant wat echt niet door de beugel kan en aan de andere kant gedrag waarover geen enkele twijfel

3 Zie *Kamerstukken II* 2021/22, 34843, nr. 58.

bestaat – zijn voor de meesten wel duidelijk. Maar juist tussen die polen bevindt zich variatie in opvattingen.'

Dus waar liggen nu de grenzen? Welk gedrag is dan seksueel grensoverschrijdend?

Hamer: 'Je kunt zeggen: alles wat over de grens van een ander gaat met een seksuele of een seksistische component is seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dus: helemaal subjectief. Een andere manier om ernaar te kijken is door de ogen van de wet. Die stelt heel duidelijk wat de grens is: bijvoorbeeld aanranding of verkrachting. Als je het op die manier bekijkt, zijn er ook gedragingen die weliswaar niet strafbaar zijn, maar wel ongewenst. Seksueel geweld is vaak het eindpunt van een lang proces dat eraan voorafgaat. Het begint bijvoorbeeld met een misplaatst compliment over kleding, een schuine blik of een nachtje seksueel experimenteren dat nét een onprettig gevoel achterlaat. Bij alle stapjes is het moeilijk ineens de grens te zien. Dus daarover moet je met elkaar in gesprek:

Wat vind jij oké? Wanneer gaat een opmerking te ver? Kun je daar met elkaar iets over afspreken? En: wat zijn binnen onze organisatie onze normen en waarden?

Janssen: 'Het is dan ook belangrijk dat we beseffen dat die grenzen niet hard zijn, maar aan verandering onderhevig. Daarom moeten we daar niet alleen over in gesprek gaan, maar ook over in gesprek blijven.'

Hamer: 'Absoluut. We kunnen hier werk van maken door het op te zetten in een meer formele setting: in je werk, bij je vrijwilligerswerk. Organiseer bijeenkomsten met elkaar waar je het hebt over sociale veiligheid. Over wat dat voor jouw medewerkers betekent. En het kan ook op informele wijze: door het aan te kaarten bij je kinderen, je vrienden, bijvoorbeeld naar aanleiding van de actualiteit.'

Janssen: 'Van jongs af aan moeten we mensen meegeven dat het belangrijk is om de eigen grenzen te kennen en aan te kunnen geven. En om die van anderen te kennen en te respecteren. Op het vlak van seksualiteit en intimiteit is dat spannend. Maar als je dat op jonge leeftijd meekrijgt en leert, zou het verder in je leven ook makkelijker moeten worden om hierover te praten. Het is opvallend: aan de ene kant is

seks de gewoonste zaak van de wereld, anders zaten we nu niet met 7 miljard mensen op aarde. Aan de andere kant vinden we het te spannend om erover te praten. Dat gesprek wordt en blijft echter moeilijk als we het alleen vanuit angst voor excessen voeren.’

Wie is waarvoor verantwoordelijk in geval van seksueel grensoverschrijdend gedrag?

Hamer: ‘Dat ligt aan de situatie. Wat universeel is: in iedere situatie waarin iemand de grens overgaat of over dreigt te gaan, heb je de driehoek slachtoffer, pleger en omstander. De dader heeft natuurlijk in eerste instantie de verantwoordelijkheid. Maar ook de omstander kan iets doen. Om die driehoek heen zit de cultuur waarin iets kan plaatsvinden. Voor die cultuur ben je binnen je omgeving samen verantwoordelijk, of dat nu een bedrijf een sportvereniging of een vrienden-groep is. Met als verschil dat er in een bedrijf of sportvereniging iemand de baas is die het voortouw zou moeten nemen op dit onderwerp.’

Janssen: ‘En vergeet ook niet: er zijn zaken die zonneklaar zijn, maar er zijn ook veel gevallen waarbij de betrokkenen een volledig andere perceptie hebben ten aanzien van wat er is voorgevallen. Dat kan, dat betekent niet per se dat een van hen staat te liegen. Ik heb met compleet verbouwde mensen gesproken die zich niet alleen niet in de aantijging jegens hen herkenden, maar ook totaal overstuurd waren omdat ze kennelijk iemand leed hadden aangedaan zonder dat ze zich daarvan bewust waren. Dan is het zo belangrijk dat er op een correcte wijze met alle betrokkenen in een heldere procedure wordt omgegaan.

Ook iemand die beschuldigd wordt, heeft recht op een fatsoenlijke behandeling.

Helaas zie ik in de praktijk dat in organisaties waar dit soort kwesties opspelen wel eens paniek ontstaat en bijvoorbeeld niet de rust genomen wordt om met alle betrokkenen te spreken. Angst is dan een slechte raadgever.’

Hamer: ‘De paniek bij bedrijven herken ik zeker. Te vaak zie ik helaas dat seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt gezien als een probleem, waarbij de focus ligt op de beschadigde reputatie van het bedrijf. Terwijl we veel meer moeten erkennen dat seksueel grensover-

schrijdend gedrag en geweld overal voorkomen, dus ook hier. En als we er open over zijn, zal het een en ander naar boven komen. Als we er met elkaar over gaan praten, dan zullen misschien meer mensen zich melden bij de vertrouwenspersoon. Of zich op een andere manier uitspreken over wat ze als grensoverschrijdend hebben ervaren. Als je het als bedrijf goed voor elkaar hebt en je hebt je processen op orde, dan kun je dat aan. Pas dan ben je correct in de afhandeling naar álle partijen, ook de beschuldigde.'

Janssen vindt, net als Hamer, dat heldere procedures binnen organisaties voor het omgaan met seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld belangrijk zijn. Daarbij benadrukt ze dat hoor én wederhoor plaats moeten vinden, dat er naar beide kanten geluisterd moet worden. Dit is iets dat organisaties lang niet altijd doen. 'Ook hier speelt angst voor dat pr-probleem een rol.'

Het lastige gesprek voeren, óók met beschuldigten

Grenzen worden dus deels door de wetgeving aangegeven. Daarnaast is iedereen het erover eens dat bepaald gedrag niet door de beugel kan. Tegelijkertijd zijn grenzen in gedrag niet altijd zo hard en duidelijk zichtbaar. Het verschilt van mens tot mens waar hun grens ligt: mensen kunnen situaties anders beleven, en grenzen veranderen ook nog eens in de loop der tijd. Het resultaat van dit alles: een groot grijs en ambigu gebied, waarover we met elkaar in gesprek moeten. Maar hoe kunnen we dat dan doen?

Hamer vertelt: 'Het maatschappelijk gesprek moet gaan van heel groot naar heel klein: een bijeenkomst met 300 professionals, maar ook een moeder en een kind aan de keukentafel. De gesprekken die je met vrienden hebt als je naar BOOS over *The Voice* hebt gekeken, zou je misschien niet direct bestempelen als een "maatschappelijk gesprek", maar dat is het wel. Je bespreekt hoe wat er is gebeurd zich verhoudt tot jouw normen. Zo'n gesprek is heel belangrijk. Daarbij is dan wel van belang dat je het ook vertaalt naar je eigen leefwereld. En dat betekent dat je ook duidelijk aangeeft wat jouw grenzen zijn, wat je nog leuk vindt en wat niet meer.'

Voor Hamer hoort het er in de huidige tijd (van hernieuwde aandacht voor grenzen aan gedrag) bij dat mensen bang zijn om fouten te maken. Dan is het juist belangrijk dat er ruimte is om deze angsten te

uiten, en om ook het gesprek met beschuldigen te voeren. ‘Er zijn vrijwel geen organisaties die de belangen van beschuldigen behartigen. Ik snap best hoe dat komt, maar het is voor het gesprek heel jammer.’ Volgens Hamer zijn er in elke maatschappelijke discussie stemmen ‘heel luid’, en ook ‘wat minder luid’. Als regeringscommissaris ziet ze het als haar taak om naar iedereen te luisteren. ‘Dat moet ook als je iedereen mee wil krijgen in een cultuurverandering.’

Janssen: ‘In de maatschappelijke discussie gaat het naar mijn smaak te veel over aanklagen en niet genoeg over preventie en oplossingen.

Mannen, bijvoorbeeld, worden nu vooral als probleem benaderd en minder als onderdeel van de oplossing. Bovendien kunnen ook mannen slachtoffer worden en vrouwen over de schreef gaan. Het is van belang om voorbeelden te laten zien van mannelijk gedrag dat niet over grenzen heen gaat. We hebben mannen nodig om jongens én meisjes over deze belangrijke onderwerpen te leren spreken.’

Hamer: ‘Bijvoorbeeld de mannen die zeggen: “Ik wil onderdeel zijn van de oplossing.” Die hebben zich nog niet massaal verenigd.

Daarom waardeer ik het werk van Emancipator heel erg.’ Emancipator is een organisatie gericht op mannenemancipatie die bewustzijn wil creëren over genderongelijkheid en hoe mannen hun bijdrage kunnen leveren aan het tegengaan ervan.

Het moge duidelijk zijn dat we meer met elkaar zouden moeten praten over seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld, óók met beschuldigen. Wat dit gesprek verre van ten goede komt, is het zogenoemde *trial by media*. ‘We zijn op sociale media soms ongekend hard voor elkaar en er is weinig ruimte voor nuance’, zo constateert Hamer. Hoe we het gesprek voeren, maakt dus zeker uit, en dit werkt ook door in de omgang met beschuldigen en daders. Hoewel het een lastig gesprek is, gezien de impact van seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld voor slachtoffers, zeggen Hamer en Janssen eensgezind dat het wegzetten van álle beschuldigen als monsters de maatschappij niet verder helpt. Hamer:

‘Er zijn allerlei gradaties in de ernst van wat er gebeurd is, maar we kennen in ons maatschappelijke oordeel vaak maar één variant: fout, weg, nooit meer aan de bak.

Dit betekent dat we ook gradaties moeten hebben in hoe we met beschuldigen omgaan; dat moet afhangen van wat er gebeurd is. Een

dergelijke gradatie werkt ook veel beter om tegen te gaan dat plegers nog een keer de fout in gaan. Ik zou dan ook willen dat de interventie richting een pleger van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld past bij wat hij of zij gedaan heeft en bij de impact op het slachtoffer.' Bovendien: juist vanwege het maatschappelijk stempel dat beschuldigten krijgen, is goede begeleiding nodig van degene die een melding of aangifte wil doen. 'Dat ontbreekt nu nog vaak.'

Janssen: 'Hear, hear!'

Van woorden naar daden

Tot nu toe hebben we het vooral gehad over grenzen en grijs gebied, hoe het maatschappelijk gesprek hierover vorm kan krijgen en wat hierin nog nodig is. Maar: we komen er niet alleen met praten.

Welke acties moeten verder worden ondernomen om toe te werken naar een samenleving waarin we elkaars grenzen herkennen, erkennen en respecteren?

Hamer: 'We moeten op korte termijn de zaken goed regelen: Zijn er goede meldstructuren? Hebben bedrijven het voldoende geregeld? Is de justitieketen op orde? Is het zorgaanbod passend bij de behoeftes? Dat zijn zaken waar de overheid nu mee aan de slag kan, en waar binnen het nationaal actieplan seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld naar gekeken wordt. Dan zijn er dingen waar je een lange adem voor nodig hebt: preventie. Goede seksuele en relationele vorming op school is daarvoor essentieel. De kinderen die nu naar de basisschool gaan, gaan over een jaar of twintig de arbeidsmarkt op. Mijn hoop is dat zij echt op een andere manier naar deze problematiek kijken. Dat ze het gewend zijn om zich uit te spreken en om anderen aan te spreken, en dat ze zich bewust zijn van zichzelf en de ander.'

Janssen: 'Hier kan geen zinnig mens het mee oneens zijn. Maar het is wel essentieel dat voortdurend aan de stappen op de korte en lange termijn aandacht wordt besteed. We kunnen dit niet op halve kracht doen, je moet voortdurend hiermee bezig zijn. Als je het loslaat, is alle moeite voor niets geweest.'

Gesteld zou kunnen worden dat bestaande instituties om machtsmisbruik te voorkomen, zoals vertrouwenspersonen, onvoldoende hebben gefunctioneerd. Wat kunnen we hiervan leren?

Hamer: 'Dat instituties als vertrouwenspersonen onvoldoende hebben gefunctioneerd, is een aanname die ik niet per se onderschrijf. Als ik één ding heb geleerd, is het dat ieder slachtoffer andere behoeftes heeft. De een wil graag aangifte doen, de ander heeft meer behoefte aan erkenning van wat er gebeurd is. Weer een ander wil dat er op de werkplek consequenties zijn voor de pleger, zodat het niet opnieuw gebeurt. Ten slotte wil nog een ander goede psychische hulp. We moeten onze systemen zo inrichten dat al die paden bewandeld kunnen worden. De vertrouwenspersoon is bij uitstek de persoon die een melder daarbij kan begeleiden. Die naast iemand kan staan en een gids kan zijn. Ik spreek helaas ook mensen bij wie dat niet gebeurd is. Die zijn vastgelopen in de systemen. Ze hebben bijvoorbeeld wel een melding gedaan, maar nooit terugkoppeling gekregen. Of ze hebben aangifte gedaan, maar de zaak is geseponeerd. Voor hen moeten we goed kijken naar wat ze nodig hebben en de systemen aan hen aanpassen, in plaats van ze van het kastje naar de muur te sturen.'

Janssen: 'Je kunt dit inderdaad niet helemaal op het bord van die instituties schuiven. We hebben allemaal – ook als omstanders – een verantwoordelijkheid. Bovendien creëren we een cultuur ook samen. Ik ken veel vertrouwenspersonen die zich met ziel en zaligheid hiervoor inzetten. We hebben er alleen te weinig, en dat heeft ook invloed op hun zichtbaarheid en de mate waarin ze gevonden kunnen worden binnen organisaties. Ik denk echter dat met alle actuele aandacht hun bekendheid wel is toegenomen.'

Hamer: 'Het vak van vertrouwenspersoon moet gaan professionaliseren. Er wordt binnenkort wetgeving besproken in de Tweede Kamer om een vertrouwenspersoon verplicht te maken in bedrijven. Maar daarmee ben je er nog niet: Is de vertrouwenspersoon goed bekend binnen het bedrijf? Heeft hij of zij hiervoor een opleiding gehad? En hoe is de positie? Voor leden van een ondernemingsraad is geregeld dat zij ontslagbescherming hebben. Dat zou voor de vertrouwenspersoon ook moeten gelden.'

Veranderende sociale normen en reactieve wetgeving

Hoewel ze zeker belangrijk zijn, kom je er niet met alleen nieuwe regels en wetgeving, zo maken Hamer en Janssen duidelijk. Hun succes om met seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld om te gaan en het te voorkomen staat of valt met hun implementatie. En daaraan kan iedereen een steentje bijdragen. Tegelijkertijd laat de nieuwe zedenwetgeving⁴ volgens Hamer en Janssen wel zien dat onze sociale normen langzaam aan het veranderen zijn.

Hamer: 'De wetgeving erkent dat slachtoffers niet altijd nee zeggen of zich verzetten bij verkrachting, iets dat we al heel lang weten. Dat vind ik een goede ontwikkeling.' Met de nieuwe wetgeving beweegt Nederland mee met landen als Zweden en Spanje. Sinds 2018 is het in Zweden strafbaar om seks te hebben zonder expliciete toestemming, in Spanje sinds dit jaar.

Janssen: 'Het is goed dat de wetgever met de tijd meegaat. Maar we moeten ons wel blijven realiseren dat dat een reactief proces is. Goede wetgeving is onontbeerlijk, maar met wetten alleen komen we er ook niet. Wetgeving en aanpassing daarvan moeten een onderdeel zijn van een veel bredere aanpak.'

Hamer: 'Hier ben ik het helemaal mee eens. Als je kijkt naar de schaal waarop seksueel geweld voorkomt, weet je dat het capaciteitsvraagstuk dat er nu al ligt niet een-twee-drie opgelost is, en dat de nieuwe wet eerder zal zorgen voor langere wachttijden. Een strafzaak is dan ook niet voor iedereen een bevredigend proces. Daarom zet ik ook in op cultuurverandering.'

Afsluitend

Als er op basis van dit gesprek iets duidelijk wordt over Mariëtte Hamer en Janine Janssen, dan is het wel dat beiden sterk betrokken zijn bij het thema seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld. De *take away* van dit gesprek? Er is al veel goeds gaande en in gang gezet (bijvoorbeeld wat betreft wet- en regelgeving), maar er moet nog heel wat gebeuren. Er is continu aandacht voor nodig, en daarvoor zijn we allemaal verantwoordelijk. We moeten elkaar durven aanspreken op

4 Zie voor meer informatie over de nieuwe zedenwetgeving de bijdrage van Jeroen ten Voorde in dit themanummer.

elkaars gedrag, en naar elkaar luisteren, ook naar de beschuldigten. Juist in gevallen die niet rechttoe rechtaan zijn. Door het ook met elkaar te hebben over verschillen komen we een stapje verder. Daarnaast is het van belang om nieuwe generaties te leren om over grenzen aan gedrag te praten. Hamer geeft aan dat ze als regeringscommissaris ook na het verschijnen van het actieplan zal 'blijven volgen hoe de uitvoering loopt'. Ondertussen is ze onder andere druk bezig met werkbezoeken aan allerlei initiatieven en organisaties die zich bezighouden met (het gesprek voeren over) seksueel grensoverschrijdend gedrag en geweld.

Janine Janssen zal zich blijven bezighouden met onderzoek doen naar dit thema. 'Op het gebied van geweld en afhankelijkheid zou het goed zijn om te proberen antwoorden te vinden op de volgende vragen: Met welke (seksuele) normen worden jongens en meisjes opgevoed? Hoe kunnen slachtoffers zich uit ongezonde relaties losmaken en wangedrag aan de kaak stellen? Hoe worden seksualiteit en seksueel geweld ingezet om afhankelijkheidsrelaties in stand te houden? Waar en wanneer zijn de kansen voor gemotiveerde daders het grootst om seksuele grenzen te overschrijden? Machtverschillen en afhankelijkheidsbanden zijn niet per se slecht, integendeel, die horen bij het leven. Maar door dit soort vragen te stellen krijgen we een beter inzicht in de werking van ongelijke verhoudingen. Dat is belangrijk om beter te kunnen begrijpen onder wat voor omstandigheden die verschillen gevaarlijk kunnen worden.'